

PROBLEMELE ECONOMICE ALE PROTOPOPIATELOR GRECO-CATOLIC ȘI ORTODOX TÂRGU MUREȘ ÎN PERIOADA SEPTEMBRIE 1940 - OCTOMBRIE 1944

Emil Tătar*

PhD. Candidate, “George Emil Palade” University of Medicine,
Pharmacy, Sciences and Technology of Târgu Mureș, Romania,
acta.histoira@umfst.ro

Abstract

*The Economical Issues of the Greek-Catholic and Orthodox Deaneries
of Târgu Mureș between September 1940 and October 1944*

The Greek-Catholic and Orthodox Deaneries of Târgu Mureș were part of the ceded territory through The Vienna Arbitration. The economic issues that the two deaneries faced during World War II were complex and varied. The first one was related to the seizure of the majority of the harvest collected on the church territory in the autumn of 1940. The living of the clergy and their families was affected also by the payment delayed until February 1941. Beside all of these, the economical stability was affected, for a longer period of time, by the loss of their lands, which constituted a source for additional revenues, especially for the poorer parishes. Some of the investments in building new churches were in vain. Two churches were demolished by unknown authors during 1941. The economic problems, that the two deaneries faced, have returned to the previous situation after the liberation of the Northern Transylvania.

Keywords: church; parish; Mureș; revenue; economic issues

* © 2020 Published by University Press. This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>).

Târgu Mureșul a găzduit sediile protopopești pentru cele două confesiuni, greco-catolică și ortodoxă, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În decursul timpului acestea s-au dezvoltat permanent. Chiar dacă la începutul secolului XX s-a constatat o laicizare a societății, dezvoltarea a continuat, cea mai importantă perioadă fiind cea interbelică.

Din punct de vedere economic s-a văzut o revigorare a celor două protopopiate, prin creșterea numărului de parohii, înzestrarea acestora cu terenuri agricole și edificarea de noi lăcașuri de cult. Averea bisericească era formată din terenurile agricole și clădirile existente, constând în biserici, case parohiale, clădiri școlare sau capele. Veniturile preoților și ale parohiilor erau asigurate de salariul parohului sau stolare¹ și din porțiile canonice existente ale parohiilor, pe care le dețineau din vechime sau le-au dobândit în urma reformei agrare din 1921. Aceste porții canonice erau importante pentru parohiile din mediul rural, iar dintre acestea, mai ales pentru parohiile mici, fără alte surse de venituri. Atractivitatea pentru ocuparea unui post de preot în zona rurală era dată de mărimea porției canonice, de mărimea parohiei sau mai exact de numărul de enoriași și de starea în care se aflau clădirile parohiei.

Toate aceste amănunte aveau un rol important pentru rămânerea credincioșilor în cadrul unei confesiuni. Parohiile foarte sărace, de obicei aveau vacant postul de preot, ceea ce îndrepta membrii confesiunii respective către altă religie din localitate, care avea preot. Dacă totuși avea preot și acesta solicita de la enoriași venituri suplimentare, rezultatul era același, deoarece credincioșii se îndreptau spre confesiunea la care trebuie să contribuie mai puțin din punct de vedere material, cum a fost cazul preotului Ioan Păcurariu din Bolintineni². Clădirile parohiei pot, de asemenea contribui, la

¹ Stolarele sunt veniturile obținute de către preoți din contribuțiile enoriașilor.

² Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Mureș, Fond *Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș*, Dosar nr. 1823, f. 6. Comandantul Legiunii de Jandarmi Mureș, înștiințează protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, prin adresa nr. 11649 din 22 martie 1940, că preotul Ioan Păcurariu solicită permanent credincioșilor din

menținerea sufletelor păstorite, în rândul unei confesiuni. Această situație o prezintă foarte realist însuși protopopul Iosif Pop în corespondența sa cu Ordinariatul arhiepiscopesc din 26 iunie 1940³. Terenurile agricole primite în urma reformei agrare din 1921, au făcut mai atractive aceste parohii, prin veniturile realizate din recolta lor sau arenda încasată.

Despre salarizarea clerului român, după cedarea Ardealului, au apărut îndoieli și suspiciuni, datorită, în principal timpului și modului de a integra instituțiile bisericești române de către noua administrație. Primul preot care a intuit pierderea salariului a fost parohul Ioan Păcurariu din parohia Bolintineni, el solicitând, încă din 5 septembrie 1940, o parohie în Transilvania de Sud, pe motiv că nu are studii regulate a beneficiat, ca administrator parohial, doar de stolare și porția canonică, iar statul ungar nu-i va acorda salariul necesar existenței⁴. Situația preotului Petru Natea din parohia Ivănești era similară, deoarece a fost salarizat ca învățător, iar studii teologice ordinare nu avea, ci doar un curs pregător în canonică⁵. Protopopul Iosif Pop solicită Ordinariatului episcopesc încadrarea preotului Natea ca preot, afirmând că acesta intenționează să susțină examenul de diferență între studiile urmate și cele ordinare⁶. Răspunsul afirmativ din partea

parohiile Bolintineni și Păsăreni, câte o mierță de porumb pentru fiecare familie, fapt pentru care enoriașii nu mai doresc să meargă la biserică și se îndreaptă spre alte confesiuni.

³ *Ibidem*, Dosar nr. 1833, f. 43. „În bisericile noastre slabe, ruinate, așezate la capete de sat, lipsite de orice decor ce ar fi putut atrage, cu prapori și ornate numai zdrențe/ în unele locuri și astăzi/ se simțeau umiliți și rușinați față de cum erau și sunt și astăzi minoritarii. Materialiști, cum e de altfel lumea în secuime, s-au trezit prin aceea că sunt români, nu profitori, ci păgubași, având să contribuie cu lucru, cu căraușie și uneori cu bani/ e drept puțini/ la edificări de biserici și școli, făcând armată și concentrări, până când ceilalți le aveau gata pe toate și stăteau acasă lucrându-și pământurile în rând”.

⁴ *Ibidem*, Dosar nr. 1821, f. 171.

⁵ *Ibidem*, f. 188. Conform dispozițiilor interne ale bisericii greco-catolice și din cauza lipsei preoților, funcția de administrator parohial putea fi îndeplinită, de către persoane cu studii minime, învățători, dar sub directă îndrumare a unui preot cu experiență (protopop, viceprotopop), dar fără a fi încadrați și a beneficia de salariu. Termenul folosit la vremea respectivă era „în ascultare”.

⁶ *Ibidem*.

Ordinariatului episcopesc sosește în 29 octombrie, cu precizarea că încadrarea sa va începe odată cu instalarea administrației civile⁷. Cu toate acestea, până la sfârșitul lunii ianuarie 1941, din partea noii administrații n-a sosit „niciun *fillér*”⁸ pentru salarizarea lunară a preoților și angajaților bisericii, fapt amintit de vicarul Iosif Pop subprefectului la 1 februarie⁹. Dar problema salarizării preoților români a fost în atenția guvernului și în anii următori. În cursul anului 1943 a existat un ordin al ministrului prin care preoții ce au la bază ca studii, școala normală, să nu primească salariu complet, majoritatea dintre aceștia provenind din rândul învățătorilor fără post¹⁰. Dorința de a completa lipsa preoților se poate observa și în cazul bisericii ortodoxe prin adresa nr. 2039 din 10 iunie 1941, în care absolvenții cu diplomă de bacalaureat și cei ai școlilor normale de învățători, puteau beneficia de anumite reduceri la studii, în cazul înscrierii la academia teologică din Cluj¹¹.

Situația financiară a celor două protopopiate era diferită, fiecare dintre ele dispunând de anumite fonduri gestionate de cei doi protopopi și păstrate în bănci. Prin adresa nr. 806 din 12 iunie 1941, Iosif Pop îi prezintă lui Victor Macavei, prepozit vicar capitular în cadrul mitropoliei greco-catolice de la Blaj, situația

⁷ *Ibidem*, f. 202.

⁸ Moneda națională a Ungariei, în perioada celui de al doilea război mondial a fost *pengő*, iar subdiviziunea acesteia era *fillér*.

⁹ Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Mureș, Fond *Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș*, Dosar nr. 1862, f. 16.

¹⁰ *Ibidem*, dosar nr. 1898, f. 75. La baza acestui ordin ministerial stătea o sesizare a revizorului școlar și a prefectului din comitatul Mureș Turda, în urma unei adunări a învățătorilor care a avut loc la Târgu Mureș în toamna anului 1941. În cadrul acestei adunări s-a pus problema învățătorilor români „care ar părăsi în masă învățământul și ar trece la teologie, unde după terminarea unui curs de scurtă durată/câteva săptămâni/, ar fi hirotoniți”. Ceea ce nu se amintește de către autorități este faptul că majoritatea învățătorilor români erau fără post, numărul celor acceptați la teologie în anul 1941 era de patru învățători, iar în anul 1943 de nouă învățători, în toate cele trei județe ale vicariatului păstorit de Iosif Pop.

¹¹ *Idem*, Fond *Protopopiatul ortodox român Târgu Mureș*, Dosar nr. 670, f. 26.

financiară a întregului vicariat. Pentru ultimele trei luni banii au ajuns prin bunăvoința episcopului Iuliu Hossu și prin intermediul preotului Folea¹². Însă situația economică a parohiilor greco-catolice din protopopiat a fost grea, încât din rezerva proprie de 30.000 lei a dat parohiei Tirimia Mică 5.000 lei pentru achitarea unor reparații, iar pentru unii preoți „foarte lipsiți” a dat suma de 6.000 lei¹³. Ambele erau considerate doar împrumuturi, dar parohia Tirimia Mică n-a mai reușit să recupereze de la Banca Albina donația de 20.000 lei, iar preoții „lipsiți” primeau salariile cu întârziere, fiind nevoiți să solicite din partea episcopiei venituri în avans¹⁴. Interesant este și modul în care mitropolia sprijinea cu bani vicariatul. Persoanele care se refugiau, lăsau sumele de bani economisite la protopopiat, iar odată ajunși în Transilvania de Sud își recuperau aceste sume de la mitropolie¹⁵. Argumentele sale pentru solicitarea banilor erau legate și de stolarele foarte reduse, datorate sărăciei și scăderii numărului de enoriași¹⁶.

Anterior Arbitrajului de la Viena, în cadrul Consiliului parohial ortodox român din Târgu Mureș, s-a pus în discuție de mai multe ori și s-a aprobat, ca după pensionarea protopopului Ștefan Russu, acesta să păstreze și să folosească împreună cu soția, locuința protopopească până la sfârșitul vieții, iar pentru

¹² Idem, Fond *Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș*, Dosar nr. 1834, f. 68. Pentru lunile martie și aprilie vicarul Iosif Pop a primit 4500 lei lunar, iar pentru lunile mai și iunie a primit câte 4770 lei.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*. Preotul Augustin Nilca a lăsat suma de 69.000 lei, iar profesorul Bojor, la plecarea sa i-a lăsat soției suma de 245.000 lei, însă mitropolia de la Blaj i-a putut oferi doar suma de 161.000 lei, diferența până la 245.000 lei fiind păstrată de soția profesorului Bojor până când mitropolia va achita această diferență. Cum Iosif Pop s-a îngrijit, din suma primită, de preoții din subordine, cărora le-a plătit diferențele de salariu, solicită restul de bani pentru administrarea cancelariei vicariatului, ajutorarea personală sau alte scopuri. Pe lângă aceste sume mai aveau nevoie de aproximativ 2-300.000 lei pentru ajutorarea școlilor și bisericilor, mai exact pentru reînființarea școlilor confesionale și pentru a finaliza turnurile bisericilor din Pănet și Hărțău.

¹⁶ *Ibidem*, Dosar nr. 1834, f. 68.

noul protopop să se închirieze o locuință corespunzătoare¹⁷. După cedarea Ardealului, părintele protopop Ștefan Russu s-a refugiat la Brașov, administrator protopopesc interimar fiind într-o primă etapă, preotul Alexandru Runcan¹⁸. Alegerile pentru funcția de protopop s-au realizat în baza circularei protopopiatului ortodox român Târgu Mureș, numărul 492 din 22 iulie 1940, în urma căruia a fost ales ca administrator protopopesc interimar, preotul Carol Bărdășan¹⁹. Ordinului Consiliului eparhial nr. 5826/1940 prevedea constituirea, în data de 10 decembrie 1940, a unei comisii interimare, în fruntea căreia se afla noul administrator protopopesc și care, printre alte atribuțiuni, avea sarcina de a analiza gestiunea financiară a anului 1940, administrate de fostul protopop, Ștefan Russu²⁰. Protopopiatul mai deținea anumite sume depuse la banca Albina, dar pentru folosirea acestora era nevoie de aprobare ministerială sau în cazul limitei de 90.000 lei ele se puteau retrage cu aprobarea comisarului guvernului²¹. Aceste sume erau destinate plăților pe care trebuia să le facă protopopiatul, inclusiv salarii²².

Schimbarea administrației a creat un dezechilibru și în ceea ce privește contribuțiile la fondul de pensii. Acordarea în primă etapă de donații, din partea României, către preoții

¹⁷ Idem, Fond *Protopopiatul ortodox român Târgu Mureș*, Dosar nr. 664, f. 48.

¹⁸ Iosif Pop, *Credință și apostolat, memorii*, Ediție îngrijită de Dimitrie Poptămaș Târgu Mureș, Fundația culturală „Vasile Netea”, 2004, p. 92.

¹⁹ Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Mureș, Fond *Parohia ortodoxă română Cristești*, Dosar nr. 6, f. 11.

²⁰ Idem, Fond *Protopopiatul ortodox român Târgu Mureș*, dosar nr. 664, f. 80. Era vorba în principal despre suma de 40.000 lei, primită ca donație din partea primăriei Târgu Mureș, sumă despre care se menționa: „să fie trecute la celelalte sume, în sarcina părintelui protopop Ștefan Russu și Veneratul Consiliu Eparhial să intervină la prea Veneratul Consiliu Arhidiecezan din Sibiu, ca în timpul cel mai scurt posibil, parohia respectivă și protopopiatul să ajungă în posesia sumelor amintite și dacă ar fi cazul să intervină chiar și prin legăția română”.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

români din teritoriul cedat, a întrerupt cotizația la fondul de pensii. Episcopia ortodoxă română a Vadului, Feleacului și Clujului, înștiințează protopopiatul ortodox Târgu Mureș, prin adresa cu nr. 3237/1941, despre ordonanța Președinției Consiliului de Miniștri nr. 5960/1941, în care este prevăzută obligativitatea tuturor angajaților din cadrul instituțiilor bisericești „recepte și recunoscute”, de a contribui la un fond de asigurări sociale, de stat sau privat²³. Ulterior sosesc precizări privind contribuția de 10% din salariul fiecărui angajat, retroactiv, începând cu data de 1 decembrie 1940, aceasta putând fi achitată la stat sau la fondul de pensii eparhial²⁴. În condițiile întârzierii salariilor și a neajunsurilor zilnice, era greu de crezut că preoții „lipsiți” puteau achita aceste contribuții retroactiv, de aceea în precizările sosite de la episcopia ortodoxă română, tonul este unul care urmărește siguranța preoților și a familiilor acestora²⁵. Situația preoților pensionari reiese clar din cererea fostului protopop din Teaca, Dionisie Decei, care prin adresa nr. 4 din 7 ianuarie 1942, își manifestă nemulțumirea față de pensia redusă raportată la creșterea prețurilor²⁶.

Se știe că din vechime instituțiile bisericești dețineau în proprietate importante suprafețe de teren agricol. Bisericile românilor ardeleni nu aveau în proprietate suprafețe la fel de mari de teren ca celelalte biserici transilvănene. Prin reforma agrară din 1921 s-a încercat crearea unui echilibru al proprietăților funciare, iar bisericilor li s-a dat pământ în funcție de vechea suprafață. Astfel, parohiile din mediul rural ajungeau să primească aproximativ 30 de iugăre de teren agricol. Încă din primele zile ale instalării noii administrații, din septembrie 1940, terenurile primite de bisericile greco-catolice și ortodoxe, în urma reformei agrare din 1921, au fost luate de către administrațiile locale. Conform legii, foștii proprietari au fost despăgubiți la momentul aplicării legii, fiind precizate modul de

²³ *Ibidem*, Dosar nr. 670, f. 49.

²⁴ *Ibidem*, f. 54.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Idem*, Fond *Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș*, Dosar nr. 1871, f. 103. Nemulțumirea lui Dionisie Decei este legată de pensia redusă, în valoare de 147 *pengö* 16 *filler*, în condițiile creșterii prețurilor datorită inflației, la alimente, combustibil de încălzit și articole de primă necesitate, în timp ce tuturor funcționarilor de la stat li s-au majorat pensiile cu 100%.

calcul al valorii terenurilor, prețul de referință, instituția bancară care urma să facă plățile sau rezolvarea pe cale juridică a unor neînțelegeri privind aceste prețuri²⁷. Chiar dacă nu au fost numeroase cazurile în care decizia s-a luat în instanță, asemenea cazuri au existat²⁸.

Cu toate acestea, după instalarea administrației militare în majoritatea parohiilor aparținătoare celor două biserici, terenurile primite în urma reformei agrare din 1921 au fost luate de către administrațiile locale, fără întocmirea vreunui act între cele două părți, vezi Anexa 1²⁹. Împreună cu terenurile, în unele

²⁷ *Monitorul oficial* nr. 93 din 30 iulie 1921, *Lege pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, pp. 3628-3632.

Art. 48 – Prețul cu care se plătește pământul expropriat se fixează în primă instanță de Comisiunea județeană de expropriere, iar în a doua și ultimă instanță de Curtea de Apel.

Art. 50 – Prețul terenurilor expropriate se fixează pe iugăre cadastrale, pe categorii și calități de pământ. Prețurile s-au stabilit în funcție de prețurile de vânzare din 1913 și anterior 5 ani consecutivi, dar fără a depăși prețul din 1913. Socoteala se va face în lei. Pentru stabilirea prețului leul se consideră egal cu coroana.

Art. 85 – Plata prețului convenit proprietarului expropriat se poate face în lei sau în titluri de rentă, amortizabile în 50 de ani și purtătoare de dobândă de 5% pe an. Valoarea nominală este socotită la plată drept valoare reală.

Art. 86 – Plata se va face la Banca Agrară din Cluj. Proprietarul va ridica banii sau titlurile de rentă de la Banca Agrară numai cu autorizația judecătorei.

Art. 88 – Proprietarul este îndatorat să-și ridice singur sau prin procurator special prețul.

²⁸ Emil Tătar, *Reforma agrară din 1921 în Sângeorgiu de Mureș*, în „Caiete sângeorzene/Marosszentgyörgyi füzetek” nr. III/2015, Intermedia Group, Târgu Mureș 2015, p. 37. Un exemplu este cererea urmașilor defunctului Iosif Bălintitt, care au solicitat mărirea prețului pentru pădurea expropriată la 1000 de lei/iugăr pentru sol și 3500 de lei pentru materialul lemnos de pe un iugăr. Curtea de Apel din Târgu Mureș a emis, în acest caz, o decizie în luna august 1926, prin care prețul pentru sol era stabilit la 200 de lei/iugăr, iar prețul pentru materialul lemnos de pe un iugăr a fost stabilit la 600 de lei.

²⁹ Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Mureș, Fond *Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș*, Dosar nr. 1834, ff. 5; 8; 9; 10; 12; 13; 16; 17; 18; 25; 29; 30.

parohii au fost confiscate în aceleași condiții și recoltele sau arende, de pe anul 1940³⁰. Situația recoltelor confiscate de administrațiile locale este prezentată în Anexa 2³¹. Pierderea acestor suprafețe de teren a generat în rândul celor două biserici, raportări până la cel mai înalt nivel și diferite demersuri în vederea recuperării sau obținerii unor acte oficiale care să ateste schimbarea proprietarului. După ce protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș solicită explicații pentru preluarea acestor recolte și terenuri de la „Inspectoratul economic”³², prin adresa nr. 580 din 18 octombrie 1940, înștiințează Ordinariatul episcopal din Cluj, cu rugămintea de a interveni la forurile competente, la „Inspectoratul economic” din Cluj și a publica în Circulara diecezană aceste lămuriri³³. Conform explicațiilor primite, pentru terenurile provenite în urma reformei agrare din 1921 și neîntăbulate de biserică, recolta, dacă terenul a fost lucrat de preot, biserică sau cantor, rămâne acestuia, iar dacă terenul a fost arendat, ea va rămâne în păstrarea administrației locale până la noi dispoziții³⁴. Explicațiile prevedeau și neînsămânțarea acestor terenuri pentru anul agricol următor, deoarece aceste suprafețe ar putea avea alte utilizări³⁵. Baza legală a preluării terenurilor și recoltelor ar proveni din ordinul 142/RSGT, din 25 septembrie 1940³⁶.

Aceste terenuri erau importante în salarizarea clerului, deoarece aveau rolul să completeze salariul primit de la stat, iar în cel mai bun caz noua administrație va acorda o salarizare identică, dar fără posibilitatea ca preoții să-și suplimenteze veniturile din recoltele acestor suprafețe de teren³⁷. Exista, totuși, o speranță privind recuperarea unei părți din recolte, ținându-se cont de investițiile efectuate, ca impozite plătite, costul semințelor folosite sau alte îmbunătățiri aduse solului, toate acestea fiind analizate de la caz la caz³⁸.

³⁰ *Ibidem*, f. 29.

³¹ *Ibidem*.

³² Gazdasági felügyelőség.

³³ Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Mureș, Fond *Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș*, Dosar nr. 1817, f. 17.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, f. 19.

³⁶ *Ibidem*, f. 17.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, Dosar nr. 1829, f. 11.

La începutul anului 1941 problema recoltelor și arendelor de pe aceste posesiuni este reluată, parohiile înaintând situația la zi a acestor bunuri, în urma căreia vicarul Iosif Pop înaintează adresa nr. 166 din 1 februarie 1941 subprefectului, solicitând returnarea acestor produse, respectiv valori, motivația sa principală fiind lipsurile existențiale ale clerului și ale familiilor acestora, în condițiile în care până la data respectivă, din partea statului ungar preoții n-au primit „niciun filler”³⁹. Problema era departe de a fi rezolvată, deoarece episcopia de Cluj-Gherla a intervenit de nenumărate ori la forurile competente și înștiințează protopopiatele din subordine, în 30 martie 1941, că s-au primit asigurări, iar situația va fi reglementată printr-un act legislativ⁴⁰. Răspunsul de la subprefect sosește aproximativ în aceeași perioadă și anunță protopopiatul că recolta sechestrată se va vinde, iar după înființarea unei comisii, aceasta va da un aviz cui i-ar reveni sumele obținute în urma vânzării produselor⁴¹.

Au existat discuții și privind problema impozitului de pe aceste terenuri, administrațiile locale solicitând achitarea acestor impozite de către parohii, care au încercat să obțină, cel puțin într-o primă etapă, achitarea acestor impozite din banii rezultați în urma vânzării produselor⁴². În acest sens Iosif Pop solicită intervenția episcopului Iuliu Hossu, precizând că:

Sunt preoți care n-au primit de pe întreaga sesiune niciun ban, alții care abia au primit ceva, deși, cel puțin 8 luni anul trecut, au fost uzufructuarii de drept ai acestor pământuri. Am biserici datoare până-n gât și nu pot plăti, căci plata era proiectată să se facă din banii recoltei⁴³.

Nici colectarea datelor referitoare la aceste terenuri nu era ușoară deoarece în cinci din parohiile districtului nu existau nici măcar administratori parohiali interimari, iar notarii din

³⁹ *Ibidem*, Dosar nr. 1862, f. 16.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 29.

⁴¹ *Ibidem*, f. 33.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

comunele respective dețineau doar date incomplete⁴⁴. Episcopia greco-catolică de Cluj-Gherla era la curent cu toate aceste probleme și înștiințează districtele din subordine, prin adresa nr. 3085 din 19 aprilie 1941, că pentru rezolvarea lor:

a intervenit în repetate rânduri la Înaltul Guvern, la Excelența sa domnul ministru al agriculturii și la toți domnii prefecți de județe⁴⁵.

Problema achitării impozitelor pentru aceste suprafețe de teren a devenit atât de arzătoare încât vicarul Iosif Pop se adresează direct notarilor cercuali, preoților din localitățile respective sau administrației financiare⁴⁶. Cu toată urgența dorită de autorități, problema nu s-a rezolvat rapid în toate parohiile, fiind întârzieri mai ales în cazul celor care nu aveau un paroh sau administrator parohial interimar, cum a fost și cazul parohiei Sovata până în luna februarie 1942⁴⁷. Alteori a fost nevoie de angajarea unui avocat pentru a șterge sarcinile de pe imobilele bisericii, care au fost susținute cu documente de radiere a acelor imobile, cum este și cazul raportat de preotul Petru Oltean din Șardul Nirajului⁴⁸.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 34.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 38

⁴⁶ *Ibidem*, ff. 40; 41; 44; 50; 51. La Tirimia s-au sechestrat produse în valoare de 166 *pengö*, care la data intrării noii administrații se aflau deja în curtea preotului, dar după expulzarea acestuia, din ordinul notarului, produsele au fost sechestrate. Noul preot Ioan Șerban s-a instalat în această parohie cu visteria goală și fără produsele agricole necesare. Administrația din Miercurea Nirajului somează parohia Troița la plata impozitului, în 3 mai 1941, chiar dacă s-a obținut o amânare până în 31 iulie. Aceleași probleme sunt sesizate în parohiile Sântandrei, Voiniceni sau Culpiu.

⁴⁷ *Ibidem*, Dosar nr. 1871, ff. 21-22. Preotul Mihai Roșca, după ce ține prima sfântă liturghie la Sovata în februarie 1942, află de la primărie că impozitul datorat este de 303 *pengö*.

⁴⁸ *Ibidem*, Dosar 1898, f. 117. Preotul Petru Oltean solicită în 30 octombrie 1943, de la protopopiat un nou document de radiere pentru imobilele respective, deoarece după ce avocatul angajat în anul precedent, renunță la proces, iar actul de radiere este solicitat de noul avocat angajat.

*Problemele economice ale Protopopiatelor Greco-Catolic și Ortodox
Târgu Mureș în perioada septembrie 1940 - octombrie 1944*

Situația era similară și în cadrul protopopiatului ortodox, deoarece conform instrucțiunilor primite, parohiilor le era adus la cunoștință că:

dacă parohia în 30 de zile nu a primit răspuns de la prefectură, ori organele din subordine, sau nu au primit răspuns favorabil, atunci fără amânare să înainteze acțiune la judecătoria...⁴⁹.

Posibilitatea sesizării instanței judecătorești s-a răspândit destul de rapid, încât protopopul greco-catolic Toader din Teaca, după aflarea a patru procese câștigate, în problema reformei agrare, solicită urgent, cel puțin o sentință pentru a o folosi ca model⁵⁰. În realitate, dintre procesele parohiilor din vicariatul greco-catolic, doar unul singur a fost câștigat, dar și împotriva acestuia s-a făcut apel, iar termenele dezbaterilor s-au fixat târziu și s-au tot amânat⁵¹. De comun acord cu episcopul Iuliu Hossu, s-a luat decizia ca toate parohiile să înainteze proces înaintea împlinirii anului de la preluarea acestor terenuri, iar dacă în urma apelului procesul inițial este pierdut, să se retragă plângerile, deoarece cheltuielile de judecată, pentru singurul proces câștigat, erau de 902 pengö, sumă pe care nu ar fi dorit să o piardă⁵².

La data de 8 aprilie 1943, protopopiatul ortodox român Târgu Mureș solicită de la fiecare parohie din subordine date despre averea proprie a parohiilor conform inventarului. Printre datele solicitate au fost menționate și terenurile primite în urma reformei agrare române, cu precizarea acelor suprafețe care au fost preluate de autoritățile militare și civile⁵³. Ordonanța Ministerului Agriculturii nr. 512.000, publicată în Monitorul Oficial nr. 150 din 15 iulie 1943, preciza preluarea terenurilor

⁴⁹ *Ibidem*, Dosar nr. 1862, f. 45.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 62.

⁵¹ *Ibidem*, f. 63.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Idem*, Fond *Protopopiatul ortodox român Târgu Mureș*, Dosar nr. 670, f. 120. În parohiile Târgu Mureș I și Târgu Mureș II, s-a primit prin reforma agrară 79 de iugăre teren (preot parohia I-23 iugăre; preot parohia II-32 iugăre; cantor parohia I-4 iugăre, cantor parohia II-5 iugăre, sesiune bisericească parohia I-7 iugăre, sesiune bisericească parohia II-8 iugăre), care toate au fost luate de administrația militară.

intravilane, destinate construirii de locuințe, primite prin reforma agrară, sau expropriere, dar numai în cazul în care pe aceste terenuri nu s-a construit nimic până la data de 3 iulie 1943⁵⁴. Nici pădurile nu au rămas în proprietatea parohiilor, deoarece conducerea ocolului silvic Miercurea Ciuc emite, în baza legii 1440/1942, emite hotărârea nr. 1654/1943, prin care suprafețele de pădure acordate tuturor confesiunilor religioase, în timpul reformei agrare, vor intra în posesia statului⁵⁵.

Dacă ne referim la averea parohiilor din cele două protopopiate, nu putem neglija clădirile care făceau parte din inventarele parohiilor. Acestea erau biserici, case parohiale, capele sau fostele școli confesionale luate în administrația statului, dar al căror proprietar de drept au rămas parohiile. O parte din bisericile aparținătoare celor două districte protopopești erau construcții vechi din lemn, amplasate la marginea localităților, pe terenuri mai înalte, iar în perioada interbelică a existat un interes pentru edificarea a noi biserici din cărămidă, amplasate în zona rurală centrală⁵⁶. Pe lângă bisericile finalizate, mai existau altele care erau în curs de construire, cum ar fi cele din Hărtău și Pănet, ridicate în roșu și acoperite parțial⁵⁷. Pentru acoperirea turnurilor celor două biserici, protopopiatul solicită fonduri de la Ordinariatul episcopesc, în condițiile în care lucrările executate până la acel

⁵⁴ *Ibidem*, f. 135.

⁵⁵ *Ibidem*, ff. 148-149. Printre parohiile și filiile deposedate de aceste suprafețe de păduri, erau menționate și următoarele din cadrul protopopiatului ortodox român Târgu Mureș: parohia Târgu Mureș cu 20 iugăre; parohiile și filiile Acățari, Berghia, Cotuș, Cristești, Glodeni, Gornești, Lăureni, Maiad, Morești, Moșuni, Murgești, Periș, Petelea, Poienița, Sâncraiu de Mureș, Sângeorgiu de Pădure, Sânișor, Sântana de Mureș, Sovata, Șilea Nirajului și Veța, fiecare cu câte 10 iugăre.

⁵⁶ *Idem*, Fond *Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș*, Dosar nr. 1833, ff. 43-44. Bisericile ridicate în protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, între anii 1918-1940, sunt următoarele: Ernei – 1940; Lăureni – 1937; Maiad – 1938; Poienița – 1927; Păsăreni - finalizată în roșu, Roteni - finalizată din roșu, Vălenii – s-a turnat fundația; Șardul Nirajului – 1926; Târgu Mureș – 1936; Troița – 1938; Curteni. Case de rugăciuni s-au înființat de obicei în filiile cu număr mai mic de credincioși, cum ar fi: Bozeni - în casă particulară; Miercurea Nirajului – în edificiul preturei; Gălești – în școală; Remetea – în casă particulară, Veța – în casă particulară.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 49.

moment erau realizate din banii obținuți în urma vânzării unor terenuri sau împrumutați și nereturnați⁵⁸. Bani s-au solicitat și pentru finalizarea unor lucrări de reparații a bisericii din Tirimia Mică⁵⁹. În Miercurea Nirajului a fost cedat un teren, în vederea construirii unei biserici greco-catolice, prin hotărârea prefectului și transcris în cartea funciară pe numele bisericii, în primăvara anului 1940⁶⁰. A urmat delimitarea acestui teren prin împrejmuire și semnarea unui contract de către un avocat din Miercurea Nirajului, în cadrul căruia, punctul șase prevedea că biserica va intra în folosința terenului numai în momentul edificării construcției⁶¹. Biserici nefinalizate, dar ridicate în roșu și acoperite, mai existau la Roteni și Păsăreni, care puteau fi conservate, deoarece nu erau expuse „stricăciunii”⁶².

Situația era asemănătoare și în cadrul protopopiatului ortodox, existând biserici noi, construite între cele două războaie mondiale, în parohiile sau filiile aparținătoare, cum era cazul parohiei Periș⁶³. Nu era singura biserică nouă, deoarece în anul 1937 s-au început lucrările la construirea bisericii din Sărățeni, finalizată în roșu până la cedarea Ardealului⁶⁴. Această biserică a fost demolată în cursul anului 1941⁶⁵. La fel s-a întâmplat și cu noua biserică nefinalizată din Pănet, în cursul a două nopți succesive din vara anului 1941⁶⁶.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 116.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 40.

⁶¹ *Ibidem*, ff. 40; 46; 47. După Arbitrajul de la Viena, această edificare nu s-a mai realizat.

⁶² *Ibidem*, f. 116.

⁶³ *Idem*, Fond *Protopopiatul ortodox român Târgu Mureș*, Dosar nr. 65, f. 32.

⁶⁴ Gheorghe Nicolae Șincan, *Micromonografii parohiale*, Târgu Mureș, Editura Reîntregirea Alba Iulia, 2010, p. 196.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Mureș, Fond *Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș*, Dosar nr. 1843, f. 69. Cât se poate de clară este relatarea curatorului Casun Ioan din localitate, cu menționarea datei „Pănet la 13 iunie 1941”, privind începerea demolării bisericii în noaptea precedentă (12-13 iunie 1941), iar în partea superioară a documentului este consemnată de către vicarul Iosif Pop aceeași dată, „13/6 [1]941”: „Cu durere mare în suflet vă

În ceea ce privește casele parohiale, nu toate parohiile dețineau astfel de case, iar în cazul lipsei acestor case, preoții locuiau în case închiriate sau în locuințe proprii⁶⁷. Casele parohiale edificate pe terenuri dobândite în urma reformei agrare, erau supuse unor solicitări din partea administrației locale sau a foștilor proprietari de eliberare parțială sau integrală a acestor suprafețe de teren⁶⁸.

aduc la cunoștință că astăzi noaptea echipă de oameni din sat, necunoscuți, cam pe la orele 10 noaptea s-au apucat de dărâmarea bisericii noastre și acolo au dărâmat cam jumătatea acoperișului bisericii și altarului, cam până la orele 2 noaptea, așa că fiind aproape de mine biserica, nu am putut dormi toată noaptea de uruitul țiglelor, de zgomotul făcut și de teamă că ne vor ataca și pe noi. Poate chiar la noaptea o să continue mai departe. Frumoasa noastră bisericuță e o ruină complectă (sic!). Domnule protopop vă rog ca această scrisoare să nu cumva să o dați în mâna autorităților, numai atâta să spuneți că ați auzit de lucrul acesta, nu cumva să-mi facă necaz.” Deoarece nu s-a reușit demolarea bisericii în cursul nopții respective, acest lucru a continuat, cel mai probabil, în noaptea următoare (13-14 iunie 1940). Demolarea acestei biserici este menționată și de către Iosif Pop în memoriile sale, Iosif Pop, *op. cit.*, p. 68. Am insistat asupra acestor detalii deoarece o parte a istoriografiei maghiare prezintă diferit, modul și momentul demolării acestei biserici. Vezi în acest sens: Sárándi Tamás, *Levezényelt visszacsatolás. A magyar katonai közigazgatás Észak-Erdélyben, 1940*, Pro-Print Könyvkiadó, Csikszereda, 2016, p. 109. Conform informațiilor sale prăbușirea/demolarea acestei biserici a avut loc în luna ianuarie 1941; Ablonczy Balázs, *Transilvania reînțoarsă 1940-1944*, Institutul European, Iași, 2014, p. 186. În această lucrare, pe lângă momentul diferit al demolării, se afirmă că biserica era construită din chirpici.

⁶⁷ *Ibidem*, Dosar nr. 1833, f. 12. Protopopiatul greco-catolic Târgu-Mureș deținea 19 case parohiale, la Band, Bârdești, Bolintineni, Chinari, Crăciunești, Glodeni, Hârțău, Păsăreni, Roteni, Sângeorgiu de Mureș, Sântana de Mureș, Sântioana de Mureș, Târgu Mureș I, Tirimia, Tirimia Mică, Troița, Ungheni și Voiniceni, dintre care cea din Bolintineni era nelocuibilă.

⁶⁸ *Ibidem*, Dosar nr. 1834, f. 2. La Glodeni preotul a fost somat de administratorul contelui Teleki să mute gardul ce-i împrejmuiește grădina, respectiv să mute troița ridicată pe terenul expropriat. În Sântioana de Mureș casa parohială a fost edificată pe un teren obținut în urma unui schimb de terenuri, însă fostul proprietar care a folosit terenul obținut în urma schimbului, își cere înapoi terenul expropriat.

*Problemele economice ale Protopopiatelor Greco-Catolic și Ortodox
Târgu Mureș în perioada septembrie 1940 - octombrie 1944*

Sfârșitul războiului și eliberarea Transilvaniei de Nord promitea revenirea la condițiile interbelice. Realitatea a fost însă alta. Controlul sovietic, urmat de problemele economice postbelice, cauzate de inflație, secetă și instaurarea comunismului au diminuat rolul și poziția în societate a celor două biserici, mergând până la desființarea cultului greco-catolic. Acest rol al bisericilor românești parcă s-ar fi pierdut în negura timpului pe toată perioada comunistă.

Anexa 1.

Conspect:

Despre situația terenurilor primite prin reforma agrară, pentru folosul bisericii, a preotului și a cantorului, în cadrul protopopiatului greco-catolic Târgu Mureș.

Nr. crt.	Numele parohiei	Terenuri primite prin reforma agrară română			Alte terenuri primite de la stat	Terenuri primite care i-au fost luate bisericii	Obs.
		Pentru biserică	Pentru preot	Pentru cantor			
1	Band	-	-	7 iug.	1 iug. 1400 st.	8 iug. 1400 st.	Fără procedură
2	Bârdești	2 iug.	1 iug.	800 st.	-	-	Nu s-a luat
3	Bolintineni	6 iug. 800 st.	8 iug.	2 iug.	-	16 iug. 800 st.	Fără procedură
4	Ceuașul de Câmpie	2 iug.	5 iug.	4 iug.	-	11 iug.	Fără procedură
5	Chinari	3 iug.	8 iug.	5 iug.	-	16 iug.	Fără procedură
6	Crăciunești	7 iug. 550 st.	30 iug. 552 st.	4 iug. 180 st.	-	41 iug. 1182 st.	Fără procedură
7	Ernei	5 iug. 1338 st.	7 iug. 1586 st.	2 iug.	800 st.	16 iug. 524 st.	Fără procedură
8	Glodeni	10 iug.	26 iug.	5 iug.	1 iug. 400 st.	42 iug. 400 st.	Fără procedură
9	Hărțău	6 iug. 600 st.	26 iug.	4 iug.	-	36 iug. 600 st.	Fără procedură
10	Ivănești	8 iug.	6 iug.	2 iug.	-	16 iug.	Fără procedură
11	Lăurenii	8 iug.	6 iug.	5 iug.	-	17 iug.	Fără procedură
12	Miercurea Nirajului	8 iug.	24 iug.	5 iug.	-	37 iug.	Fără procedură
13	Poenița	10 iug.	10 iug.	4 iug.	-	24 iug.	Fără procedură
14	Păsăreni	4 iug.	8 iug.	-	-	12 iug.	Fără procedură
15	Roteni	10 iug.	29 iug.	6 iug.	-	45 iug.	Fără procedură

*Problemele economice ale Protopopiatelor Greco-Catolic și Ortodox
Târgu Mureș în perioada septembrie 1940 - octombrie 1944*

16	Sângeorgiu de Mureș	-	11 iug.	3 iug.	-	14 iug.	Fără procedură
17	Sântana de Mureș	-	8 iug.	-	-	8 iug.	Fără procedură
18	Sântandrei	5 iug.	27 iug.	8 iug.	-	40 iug.	Fără procedură
19	Sântioana de Mureș	8 iug.	19 iug.	5 iug.	-	32 iug.	Fără procedură
20	Șardul Nirajului	3 iug.	28 iug.	6 iug.	-	37 iug.	Fără procedură
21	Tg-Mureș I	7 iug.	30 iug.	5 iug.	-	42 iug.	Fără procedură
22	Tg-Mureș II	7 iug.	32 iug.	5 iug.		44 iug.	Fără procedură
23	Tg-Mureș III	4 iug.	10 iug.	2 iug.	1200 st.	16 iug.	Fără procedură
24	Tirimia	9 iug.	4 iug.	6 iug.	-	19 iug.	Fără procedură
25	Tirimioara	6 iug.	4 iug.	2 iug.	-	12 iug.	Fără procedură
26	Ungheni	-	8 iug.	2 iug.	-	10 iug.	Fără procedură
27	Voiniceni	-	5 iug.	-	-	5 iug.	Fără procedură
28	Maiad filie	4 iug.	7 iug.	4 iug.	-	15 iug.	Fără procedură
29	Iobăgeni filie	4 iug.	12 iug.	2 iug.	-	18 iug.	Fără procedură
30	Tâmpa filie	-	10 iug.	-	-	10 iug.	Fără procedură
31	Nicolești filie	4 iug. 759 st.	10 iug.	2 iug.	-	16 iug. 759 st.	Fără procedură
32	Budiul Mic filie	556 st.	-	-	-	556 st.	Fără procedură
33	Cinta filie	9 iug. 1200 st.	6 iug.	-	-	15 iug. 1200 st.	Fără procedură
34	Porumbeni filie	2 iug.	9 iug.	4 iug.	-	15 iug.	Fără procedură
35	Cujejd filie	4 iug.	8 iug.	2 iug.	-	14 iug.	Fără procedură

36	Pănet	7 iug.	18 iug.	4 iug.	-	29 iug.	Fără procedură
37	Curteni	200 st.	-	-	-	-	

Anexa 2.

Tablou

Despre competențele bisericilor, preoților și cantorilor sechestrate de administrația militară, provenind din pământurile primite din r[eforma] a[grară].

Bolintineni: a) biserica: 6 ½ iugăre arendate cu 9-10.000 lei; întreagaarendă sechestrată la primarul din Sânvăsi, Iosif Bustya.

b) preot: circa 100 feldere porumb sub sechestrul în coșul lui Mikó.

c) cantor: 2 feldere cucuruz.

Crăciunești: a) biserica: ½ arenda pe 5 iugăre, circa 4.000 lei.

b) preot: arenda ½ = 15.000 lei. La Stejeriș, ½ arendă după 5 iugăre = 2.500 lei. La Nicolești, ½ arendă după 10 iugăre = 5.500 lei.

c) biserica din Nicolești: Arenda după 5 ½ iugăre = 3.500 lei.

Ernei: a) biserica: 2 iugăre porumb.

b) preot: 2 iugăre porumb.

Glodeni: a) biserica: 2 iugăre porumb.

b) preot: 6 iugăre porumb, 4 iugăre trifoi:

c) cantor: 1 iugăr porumb.

Roteni: b) preot: 4 iugăre porumb, 2 iugăre ovăz, fân, paie etc în valoare de circa 5.500 lei, care se află la Lengyel Jozsef.

Sântioana de Mureș: a) biserica: ½ arendă după pământul bisericii.

b) preot: 1 iugăr porumb, 1 iugăr floarea soarelui, 30 kg trifoi (sic).

c) cantor: 2 iugăre porumb.

Pănet: a) biserica: --

b) preot:

Târgu Mureș I: 3 care de grâu, 2 care sămânță de trifoi, 20 feldere de cartofi, paguba în valoare de 4.000 lei.

Târgu Mureș II: preot: 2.000 kg porumb, 2.000 kg grâu, 400 kg orz, 400 kg ovăz, 300 kg cartofi, 50 kg fasole. Întreagaarendă pe anul 1940 se află la: Seprödi Ferencz, Kelemen László, Csibi György, Kacso Károly-né, Jánosi Géza, Kiss András, Magyarosi Ödön, Hajdu Sándor.

Tirimia: Paie și nutreț în valoare de 4.000 lei.

Troița: a) biserica: 2.704 lei.

b) preot: 388 pengö.

Lăurenii: a) biserica: 1.453 kg grâu și 920 lei (după 8 iugăre).

Maiad: a) biserica: 364 kg grâu, 364 kg ovăz, 85 kg grâu, 85 kg ovăz și un car de porumb desfăcut (35 feldere).

Sântandrei: a) biserica: circa 110 feldere porumb de pe 5 iugăre și circa 15 kg sămânță de trifoi.

*Problemele economice ale Protopopiatelor Greco-Catolic și Ortodox
Târgu Mureș în perioada septembrie 1940 - octombrie 1944*

b) preot: în comuna Sântana Nirajului arenda 2.600 kg grâu,
2 care de trifoi de sămânță, 4 feldere porumb, 13 kg sămânță de trifoi, 75 kg
ovăs.

Miercurea Nirajului: a) biserica: 7.288 lei +1423 kg râu.

b) preot: Nu se știe.

Tâmpa: b) preot: 2.000 kg grâu.

Iobăgeni: a) biserica: 3229 lei.